

ANVAR OBIDJON IJODIDA BOLA DUNYOSINING BADIY-ESTETIK TALQINI

Sadiyeva Nodirabonu Xikmatillo qizi

mustaqil tadqiqotchi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22848023>

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotining yirik vakili Anvar Obidjon ijodida bola konseptining badiiy-estetik talqini masalasi tadqiq etiladi. Adibning she'riy va nasriy asarlarida bola obrazining ifodalanish xususiyatlari, bolaning ruhiyati, dunyoqarashi, tasavvuri, orzu-umidlari hamda kattalar dunyosiga munosabati tahlil qilinadi.

Anvar Obidjon ijodida bola shunchaki voqealar ishtirokchisi emas, balki mustaqil fikrlaydigan, his qiladigan, o'ziga xos dunyoqarashga ega shaxs sifatida namoyon bo'lishi asoslanadi. Shuningdek, ijodkorning yumor, satira, lirika, fantastika, xalqona iboralar va jonli so'zlashuv unsurlaridan foydalanish mahorati yoritiladi. Tadqiqotda Anvar Obidjon asarlarining yosh avlodning estetik didi, mustaqil fikrlashi, ma'naviy-axloqiy qarashlari va ijodiy tafakkurini rivojlantirishdagi ahamiyatiga ham e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Anvar Obidjon, o'zbek bolalar adabiyoti, bola konsepti, bola obrazi, bolalar ruhiyati, badiiy tafakkur, poetika, yumor, satira, milliylik, estetik tarbiya.

Аннотация. В данной статье исследуется художественно-эстетическая интерпретация концепта ребенка в творчестве крупного представителя современной узбекской детской литературы Анвара Обиджона. Анализируются особенности изображения детского образа в поэтических и прозаических произведениях писателя, психология ребенка, его мировоззрение, воображение, мечты и отношение к миру взрослых. Обосновывается, что в произведениях Анвара Обиджона ребенок представлен не только как участник событий, но и как самостоятельная личность, способная мыслить, чувствовать и воспринимать окружающий мир по-своему. Особое внимание уделяется использованию юмора, сатиры, лирики, фантастики, народных выражений и разговорной речи. Также рассматривается значение творчества писателя в развитии эстетического вкуса, самостоятельного мышления и нравственных качеств подрастающего поколения.

Ключевые слова: Анвар Обиджон, узбекская детская литература, концепт ребенка, образ ребенка, детская психология, художественное мышление, поэтика, юмор, сатира, национальность, эстетическое воспитание.

Abstract. This article examines the artistic and aesthetic interpretation of the child concept in the works of Anvar Obidjon, one of the prominent representatives of modern Uzbek children's literature. The study analyzes the representation of the child image in his poetic and prose works, including children's psychology, worldview, imagination, dreams, and attitude toward the adult world. It is argued that in Anvar Obidjon's works, the child is portrayed not merely as a participant in events, but as an independent personality capable of thinking, feeling, and perceiving the world from an individual perspective. Particular attention is paid to the author's use of humor, satire, lyricism, fantasy, folk expressions, and colloquial language. The article also considers the significance of Anvar Obidjon's works in developing children's aesthetic taste, independent thinking, moral values, and creative imagination.

Keywords: Anvar Obidjon, Uzbek children's literature, child concept, child image, children's psychology, artistic thinking, poetics, humor, satire, national identity, aesthetic education.

Kirish. O'zbek bolalar adabiyoti milliy adabiyotimizning muhim va o'ziga xos tarkibiy qismi sifatida yosh avlodning ma'naviy-axloqiy, estetik va intellektual kamolotida alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, mustaqillik yillarida bolalar adabiyotida mavzu, mazmun, janr va badiiy ifoda imkoniyatlarining kengaygani kuzatiladi. Bugungi bolalar adabiyoti o'quvchiga faqat axloqiy saboq berish bilan cheklanmay, uni mustaqil fikrlashga, atrof-muhitni kuzatishga, voqelikni o'z nuqtayi nazaridan anglashga undashi bilan ham xarakterlanadi.

Bolalar adabiyotining markaziy obrazlaridan biri, tabiiyki, boladir. Shu sababli bola obrazining qanday yaratilishi, uning ruhiy olami, dunyoqarashi va kattalar bilan munosabati masalalarini o'rganish bolalar adabiyotining badiiy tabiatini anglashda muhimdir. Bu jarayonda "bola konsepti" tushunchasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Bola konsepti deganda badiiy asarda bolaning jismoniy qiyofasigina emas, balki uning ruhiyati, tafakkuri, hissiy olami, tasavvuri, qadriyatlari, orzu-umidlari va jamiyatga munosabatini birlashtiruvchi badiiy tasavvur tizimi tushuniladi.

Anvar Obidjon ijodida mazkur konsept o'ziga xos badiiy talqinga ega. Shoir bola dunyosini tashqi kuzatuvchi sifatida emas, balki uning ichki olamiga yaqinlashgan holda tasvirlaydi. Uning asarlarida bolalarning beg'uborligi, qiziquvchanligi, samimiyligi, hayratlanish qobiliyati va hayotga o'ziga xos munosabati poetik ifoda topadi. Shu bilan birga, bola obrazi orqali kattalar dunyosidagi ayrim muammolar, ijtimoiy va axloqiy ziddiyatlar ham ko'rsatib beriladi.

Anvar Obidjonning o'zbek bolalar adabiyotidagi o'rni haqida T. Adashboyev "Osmon nega zangori?" maqolasida yozuvchining ijodiy yangiligiga alohida e'tibor qaratib, 1980-yillarga kelib uning bolalar she'riyatidagi "ob-havo"ni yangilaganini ta'kidlaydi. Bu fikr shoir ijodining bolalar adabiyotidagi an'anaviy poetik qoliplardan farqli jihatlarini anglash uchun muhimdir.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Bola konsepti jahon bolalar adabiyotshunosligida uzoq yillardan beri tadqiq etib kelinayotgan masalalardan biridir. Bolalar adabiyotida bola qahramonning ruhiyati, uning dunyoqarashi, tasavvuri va badiiy ifodasi yuzasidan turli ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Jumladan, Sara Austin, Tanja Nathanael, T.V. Lebedova kabi tadqiqotchilar bolalar adabiyotining psixologik, estetik va pedagogik jihatlariga e'tibor qaratganlar.

O'zbek adabiyotshunosligida ham bolalar adabiyotining shakllanishi, taraqqiyot bosqichlari, janr xususiyatlari, badiiy ifoda vositalari va ta'lim jarayonidagi o'rni yuzasidan muhim tadqiqotlar yaratilgan. R. Barakayev, K. Turdiyeva, D. Rajabov, B. Jamilova, B. Ashurov, G. Jo'rayeva, D. To'rayeva, N. To'xtayeva, Z. Mamatalimov kabi olimlarning tadqiqotlarida o'zbek bolalar adabiyotining turli jihatlarini yoritilgan.

Z. Odilovning "O'zbek bolalar she'riyatida yumor va satira (60–70-yillar)" nomli dissertatsiyasida o'tgan asrning 60–70-yillari bolalar she'riyati materiallari asosida satira va yumorning badiiy xususiyatlari hamda ularning bolalar adabiyotidagi o'rni tahlil qilingan.

Mazkur tadqiqotlar Anvar Obidjon ijodidagi yumor va satira tabiatini anglash uchun ham muhim ilmiy asos vazifasini bajaradi.

Shunga qaramay, Anvar Obidjon ijodida bola konseptining yaxlit badiiy tizim sifatida shakllanishi, bola va kattalar dunyosining o'zaro munosabati, bola ruhiyatining poetik ifodasi hamda bu obraz orqali ilgari suriladigan ma'naviy-estetik qarashlar alohida tadqiqot obyekti sifatida yetarlicha o'rganilmagan. Shu jihatdan mazkur mavzuni tadqiq etish o'zbek bolalar adabiyotshunosligi oldidagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Anvar Obidjon zamonaviy o'zbek bolalar adabiyotida yangicha badiiy tafakkur va o'ziga xos poetik uslubni shakllantirgan ijodkorlardan biridir. Uning ijodida bola obrazi an'anaviy "beg'ubor va tarbiyaga muhtoj bola" tasviridan ancha kengroq mazmun kasb etadi. Bola o'zining mustaqil fikri, savollari, qiziqishlari, his-tuyg'ulari va orzulariga ega bo'lgan shaxs sifatida tasvirlanadi.

Adibning bola obrazini yaratishdagi asosiy yutug'i shundaki, u bolani kattalar tomonidan kuzatiladigan obyekt emas, balki voqelikni mustaqil idrok etuvchi subyekt sifatida ko'rsatadi.

Bola o'z atrofidagi hodisalarga savol beradi, ularni taqqoslaydi, hayratlanadi va o'zicha xulosa chiqaradi. Shu tariqa, bola konsepti mustaqil fikrlash va bilishga intilish bilan chambarchas bog'lanadi.

Anvar Obidjon asarlarida bolaning tasavvur olami alohida o'rin egallaydi. Real hayot bilan ertak, fantastika va hayol olamining uyg'unlashuvi bolalarning dunyoni qabul qilish tabiatiga mos keladi. "Handalak", "Turp", "Olmazorga hujum", "Qahratonda", "Bulbulning salomnomalari", "Ho'tikning tarjimai holi", "Kalishning botinkaga yozgan xati", "Bog'chadagi sevgi" kabi asarlarda hayotiy voqelik turli ertak va fantastik unsurlar bilan boyitiladi. Natijada oddiy hayotiy predmet va hodisalar bolalar tasavvurida yangi ma'no kasb etadi.

Bu usul bolaning voqelikni obrazli qabul qilish xususiyatiga asoslanadi. Bola uchun atrofdagi har bir predmet jonli, qiziqarli va sirli bo'lishi mumkin. Anvar Obidjon ana shu tabiiy bolalik xususiyatini badiiy imkoniyatga aylantiradi. Oddiy predmetlarga insoniy xususiyat berish, ularni suhbatga kiritish yoki muayyan vaziyatda harakatlantirish orqali shoir bola tasavvuriga yaqin bo'lgan o'ziga xos poetik olam yaratadi.

Anvar Obidjon poetikasining muhim belgilaridan biri yumor va satiraning keng qo'llanishidir. Uning asarlaridagi kulgi faqat ko'ngilochar vazifani bajarmaydi. Kulgi orqali bola va kattalar munosabatidagi ayrim ziddiyatlar, ta'lim-tarbiyadagi kamchiliklar, insoniy munosabatlardagi soxtalik va boshqa ijtimoiy-axloqiy masalalar badiiy ifodalanadi.

Shoirning hajviy asarlarida bolaning dunyoga munosabati bilan kattalarning qarashlari o'rtasidagi farq ko'pincha kulgili vaziyatlarni yuzaga keltiradi. Bunday vaziyatda bola nigohi voqelikni yangicha rakursda ko'rsatish imkonini beradi. Kattalar oddiy yoki tabiiy deb qabul qiladigan ayrim holatlar bola nazarida g'alati va mantiqsiz ko'rinishi mumkin. Natijada o'quvchi ham ushbu hodisaga qaytadan nazar tashlaydi.

Yumorning yana bir muhim xususiyati uning didaktik mazmunni bevosita nasihat shaklida emas, badiiy vaziyat orqali yetkazishidir. Anvar Obidjon bolaga "bunday qil" yoki "unday qilma" tarzida to'g'ridan-to'g'ri murojaat qilishdan ko'ra, kulgili va ta'sirchan obrazlar orqali muayyan xulosaga kelish imkonini beradi. Bu esa o'quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Anvar Obidjon ijodining muhim jihatlaridan yana biri milliylik va umuminsoniylikning o'zaro uyg'unligidir. Shoir xalq og'zaki ijodining obrazlari, maqol va matallar, xalqona iboralar hamda o'zbekona hayot tarziga xos unsurlardan keng foydalanadi. Biroq milliy ruh asarlar mazmunini toraytirib qo'ymaydi. Aksincha, ezgulik, do'stlik, mehr-oqibat, adolat, Vatanga muhabbat, tabiatga e'tibor kabi umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashadi.

Shu ma'noda Anvar Obidjon yaratgan bola obrazi milliy muhitda shakllangan bo'lsa-da, uning ruhiy kechinmalari va orzu-umidlari universal mazmunga ega. Bola qahramonning qiziquvchanligi, do'stlikka sadoqati, adolatga intilishi, yaxshilik va yomonlikni farqlashga harakat qilishi har qanday o'quvchiga tushunarli va yaqin bo'lgan insoniy xususiyatlardir.

Shoirning xalqona tildan foydalanishi ham bola konseptini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Uning asarlaridagi jonli soʻzlashuv, tabiiy dialoglar, ohangdorlik, qofiya va ritm bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladi. Shu bilan birga, tilning soddaligi mazmunning sayozligini anglatmaydi. Aksincha, sodd shakl orqali murakkab hayotiy va axloqiy masalalarni ifodalash ijodkorning badiiy mahoratini koʻrsatadi.

Anvar Obidjon asarlarida bola va kattalar dunyosining oʻzaro munosabati ham alohida badiiy ahamiyatga ega. Bola koʻpincha kattalar tomonidan belgilangan tartib va qoidalarni tabiiy ravishda qabul qiluvchi obraz sifatida emas, balki ularni kuzatuvchi va baholovchi shaxs sifatida namoyon boʻladi.

Bola nigohi orqali kattalar hayotidagi ayrim qarama-qarshiliklar ochiladi. Bu jarayonda shoir bolalik dunyosining samimiyligi va kattalar dunyosidagi sunʼiylik oʻrtasidagi tafovutni yumor va satira yordamida koʻrsatadi. Biroq bunda kattalarni mutlaq salbiy obraz sifatida tasvirlash maqsadi koʻzlanmaydi. Asosiy maqsad bola va kattalar dunyoqarashining farqini koʻrsatish, oʻquvchini voqelikka tanqidiy va mustaqil munosabatda boʻlishga undashdan iborat.

Shu jihatdan Anvar Obidjon ijodidagi bola konsepti faqat bolalikning tasviri emas, balki insonning dunyoni anglash jarayonini ifodalovchi badiiy tushuncha sifatida namoyon boʻladi.

Bola savollari orqali inson va jamiyat, yaxshilik va yomonlik, rostlik va yolgʻon, tabiat va inson munosabati kabi masalalar oʻrtaga tashlanadi.

Anvar Obidjon asarlarining muhim jihatlaridan biri ularning pedagogik va estetik vazifani bir vaqtda bajarishidir. Badiiy asar orqali oʻquvchiga axloqiy meʼyorlarni singdirish bilan bir qatorda, uning estetik didini rivojlantirish ham mumkin. Anvar Obidjon ijodida bu ikki jihat bir-biridan ajralmagan holda namoyon boʻladi.

Maktab taʼlimida shoir asarlarini oʻrganish oʻquvchilarning badiiy matnni tushunish, obrazlarni tahlil qilish, qahramonlarning xatti-harakatiga munosabat bildirish va mustaqil xulosa chiqarish koʻnikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, bola va kattalar dunyosining qiyosiy tasviri oʻquvchilarni matnni turli nuqtayi nazardan tahlil qilishga undaydi.

Bundan tashqari, adibning yumor va satiraga boy asarlari oʻquvchilarda tanqidiy fikrlashning shakllanishiga ham xizmat qilishi mumkin. Kulgili vaziyat ortidagi mazmunni anglash, muallifning munosabatini aniqlash va asarning gʻoyaviy-estetik mohiyatini tushunish oʻquvchidan faol mushohadani talab etadi.

Badiiy adabiyotning yosh avlod tarbiyasidagi oʻrni haqida soʻz yuritganda, uning milliy oʻzlikni anglashdagi ahamiyatini ham alohida qayd etish lozim. Oʻzbek bolalar adabiyoti milliy qadriyatlarni yosh avlodga yetkazishning samarali vositalaridan biridir. Anvar Obidjon ijodida esa milliy ruh zamonaviy badiiy tafakkur bilan uygʻunlashib, bolalar uchun qiziqarli va tushunarli shaklda ifodalanadi.

Xulosa. Anvar Obidjon ijodida bola konsepti oʻzbek bolalar adabiyotining badiiy imkoniyatlarini kengaytirgan muhim hodisalardan biridir. Adib bola obrazini faqat begʻuborlik, quvnoqlik va oʻyin bilan bogʻliq holda emas, balki mustaqil fikrlaydigan, his qiladigan, tasavvur qiladigan va voqelikka oʻz munosabatini bildiradigan shaxs sifatida tasvirlaydi.

Ijodkorning badiiy uslubida yumor va satira, lirika va fantastika, realizm va ertak unsurlari oʻzaro uygʻunlashadi. Xalqona iboralar, jonli til, ohangdorlik, qofiya va ritm esa bola ruhiyatini ifodalashning samarali vositalariga aylanadi. Real hayot va ertak olamining uygʻunligi orqali bolalarning tasavvur imkoniyatlari kengaytiriladi va murakkab hayotiy masalalar sodd shaklda ifodalanadi.

Anvar Obidjon asarlaridagi bola konsepti, ayniqsa, bola va kattalar dunyosining munosabati orqali yanada teranlashadi. Bola nigohi yordamida jamiyatdagi ayrim axloqiy va ijtimoiy muammolarga yangicha nazar tashlanadi. Bunda yumor va satira o'quvchini kuldirish bilan birga, uni mushohada qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga undaydi.

Shunday qilib, Anvar Obidjon ijodida bola konsepti ko'p qatlamli badiiy hodisa bo'lib, unda bolaning ruhiyati, tasavvuri, dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabati yaxlit holda namoyon bo'ladi. Adibning ijodiy merosini mazkur konsept asosida o'rganish o'zbek bolalar adabiyotining poetik xususiyatlarini chuqurroq anglash, bolalar adabiyotini o'qitish metodikasini takomillashtirish hamda yosh avlodning estetik va ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anvar Obidjon. **Oltin yurakli avtobus.** – Toshkent: Sharq, 2004.
2. Anvar Obidjon. **Bahromning hikoyalari.** – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
3. Anvar Obidjon. **O'g'irlangan pahlavon.** – Toshkent: O'zbekiston, 2006.
4. Barakayev R. **O'zbek bolalar adabiyoti va zamonaviylik.** – Toshkent: Fan, 2006.
5. Jamilova B. **O'zbek bolalar adabiyoti.** – Toshkent: O'zbekiston, 2019.
6. Adashboyev T. **Osmon nega zangori?** // Adabiy maqolalar va suhbatlar.
7. Turdiyeva K. **Bolalar adabiyoti va uning poetik xususiyatlari.** – Toshkent.
8. Rajabov D. **O'zbek bolalar adabiyotining janr va uslub xususiyatlari.** – Toshkent.
9. To'rayeva D. **Bolalar adabiyotini o'qitish metodikasi.** – Toshkent.